

Соціальна відповідальність в сучасному світі: покликання чи потреба?

Розглянуто поняття та феномен відповідальності в контексті сучасності, запропоновано класифікацію видів відповідальності, обґрунтовано актуальність її існування в сферах життєдіяльності суспільства, наголошено на потребі соціальної відповідальності для сучасного суспільства.

Ключові слова: свобода, вибір, відповідальність, духовність.

Ніхто з нас, нині живущих, не може нести відповідальності за давні неспокутувані гріхи. Але кожен з нас зобов'язаний їх не повторити і не примножити.

Ліна Костенко

Проблеми людської сутності, свободи та відповідальності є вічними філософськими питаннями. Показником людської сутності є свобода, людина виявляє себе як особистість через демонстрацію своєї волі, через вибір форми життєдіяльності, світоглядної орієнтації, поведінки, через здійснення творчої, невимушеної, вільної діяльності. Одночасно з поняттям свободи існує поняття відповідальності людини за свої дії, в яких головним має бути не часове, а вічне. Залежність між свободою та відповідальністю є прямо пропорційною: чим більше свободи дає суспільство людині, тим більшою є її відповідальність за користування цією свободою. Інакше настає анархія, що роз'їдає суспільство. Про це слід пам'ятати повсякчас.

Відповідальність – філософська категорія, що відображає соціальне й морально-правове ставлення особи до суспільства (людства загалом) та характеризується виконанням морального обов'язку і правових норм. Обов'язком особи є оцінка власних намірів та здійснення вибору поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, обов'язок звітувати перед суспільством і у випадку його невиконання – нести за це покарання.

На нашу думку, є різні підстави для класифікації поняття та явища відповідальності.

• За правовим аспектом:

юридична або правова призначається компетентними органами держави та передбачається правовими нормами	не правова або суспільна (соціальна) призначається недержавними структу- рами та регламентується соціальними нормами
--	---

• За рівнем організації суспільства:

персональна (особиста)	колективна (корпоративна)	громадська (суспільна)	державна	національна	планетарна
---------------------------	------------------------------	---------------------------	----------	-------------	------------

• За елітарністю та демократичністю:

монологічна елітарна відповідальність, що ґрунтується на традиціях і передбачає патерналістську відповідальність за людей і світ	діалогічна відповідальність, що спирається на демократичні заса- ди комунікативної етики, вихідним пунктом якої є взаємність між зрілими особистостями, та передбачає спільну відповідальність на основі розумного консенсусу
---	---

Екзистенціалісти стверджували, що людина відповідальна вже за те, що вона існує, при цьому відповідальна не лише за себе, а й за інших. «Здійснити вибір себе так чи інакше означає одночасно стверджувати цінність того, що ми обираємо, оскільки ми не можемо обирати зло за будь-яких умов. Те, що ми обираємо, – завжди є благом. Але ніщо не може бути благом для нас, на будучи благом для всіх» [7, с.323–324].

• Відповідно до сфер життєдіяльності суспільства:

економічна	політична	духовно–моральна	соціальна
------------	-----------	------------------	-----------

Розглянемо окремо прояви відповідальності у названих сферах.

В економічній сфері (що охоплює процеси матеріального виробництва, розподілу, обміну й споживання) відповідальність реалізується через розуміння того, що побудувати успішний та прибутковий бізнес і бути відповідальною соціальною компанією – це принципи діяльності сучасного бізнесу. Зміст соціальної відповідальності у бізнесі полягає в тому, щоб дотримуватися всіх юридичних зобов'язань перед державою, вчасно й прозоро сплачувати податки, чесно працювати з усіма зацікавленими сторонами: клієнтами, бізнес–партнерами, акціонерами, інвесторами, постачальниками, урядовими структурами, бути відповідальним роботодавцем тощо.

Політична відповідальність – це свідоме ставлення до використання влади як вияву публічної довіри, яка призводить до легітимності влади. Це відповідальність політичних акторів перед суспільством та виборцями за певні дії, прийняття рішень або бездіяльність. Суб'єктами політичної відповідальності при цьому постають ті носії влади, які реально визначають зміст державно–управлінської діяльності. Безперечним є колективний і солідарний характер політичної відповідальності внаслідок того, що здобуття і практична реалізація публічної влади не є справою одиниць. Це, передусім, відповідальність партій, інших суспільних сил та інституцій. У сфері політичного життя українського соціуму наочним є помітний брак відповідальності державних органів та посадових осіб за цілеспрямоване, належне і своєчасне здійснення ними владних повноважень. Подібне становище негативно позначається не тільки на дієздатності держави, але й на її сприйнятті широкою громадськістю, її внутрішньому та зовнішньому іміджі. Існує думка, що завданням влади є не перетворення життя на рай, а запобігання тому, щоб життя не перетворилося на пекло [див.: 6, с.180].

Духовна сфера – це широкий комплекс ідей, поглядів, уявлень, тобто весь спектр виробництва свідомості (як індивідуальної, так і суспільної), її трансформація від однієї інстанції до іншої (ЗМІ), перетворення на індивідуальний духовний світ людини. Духовність – це «ціннісне домобудівництво особистості. Це шлях до формування свого внутрішнього світу, що дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі тотожним», – зазначав С.Б. Кримський [4, с.54].

Особистість характеризується, перш за все, високим рівнем розвитку своєї духовної структури, її обов'язковими атрибутами є потреба у свободі, почуття гідності, свідомої відповідальності. Сутнісна ознака особистості полягає також у її багатовимірності, здатності спричиняти позитивний «ефект власної присутності» в будь-яких подіях, до яких вона причетна. Справжня духовність – це служіння іншим, що постає не лише ідеєю, а й способом життя. Тому, говорячи про духовно–моральну відповідальність, згадуємо еліту як носія цінностей та моральних якостей, які необхідні транслятувати в маси. Ортега–і–Гасет у свій час писав: «Представник мас – це людина, що її життя не має мети і пливе за течією. Тому він нічого не споруджує, навіть якщо його можливості та здатність – величезні» [5, с.41]. Класик соціології В.Паретто зазначав, що маси відрізняються від еліти тим, що перші живуть інтересами, а останні – цінностями.

Французький письменник, філософ, публіцист Жюльєн Бенда у книзі «Зрада інтелектуалів» (1927), яка стала вже класичною, визначив головну суспільну функцію інтелектуала – зберігати вічні духовні цінності й бути для людей зразком діяльності, моральним орієнтиром. Але інтелектуали втратили свій важливий атрибут – безсторонність (неупередженість). Замість того, щоб судити про все, що відбувається з позицій загальнолюдської справедливості, загальнолюдської істини, загальнолюдського розуму, вони прийняли реалізм маси, перейнялися «політичними пристрастями» і почали розпалювати їх у своїх співгромадянах. Тарас Шевченко жив в імперії, де всі

закони вважалися непорушними, українська мова переслідувалась, однак син крипка мав почуття власної гідності, виявив громадянську непокору, за що був страшно покараний. Що заважає нам сьогодні мати гідність? Покірність, байдужість, переконаність в тому, що нічого не вдасться змінити. Натомість потрібна лише мужність не співпрацювати зі злом.

На думку видатного представника українського консерватизму В.Липинського, власна держава – це синонім влади власної «національної» аристократії, без якої нація залишиться навіки «балакаючим на іншій мові племенем», а всяке «самостійництво» буде лише політичною спекуляцією. Саме тому пріоритетне значення в організації національно-державного буття суспільства В.Липинський відводить політичній еліті – активній групі людей, яка об'єднує, організовує етнографічну масу в націю навколо певних цінностей. Це найкращі у певний історичний момент люди, що є організаторами й кермачами нації. Як писав Микола Сціборський в праці під промовистою назвою «Націократія»: «приналежність до цієї провідної верстви зумовлюватиметься <...> лише національною посвятою, здоровим духом, твердими характерами, активністю й якісними творчими властивостями її представників» [9, с.95].

Соціальна (або культурно-побутова) сфера – це сфера виробництва культурних цінностей, життя родини, сфера побутових проблем (організація відпочинку, вільного часу), охорони здоров'я, освіти, виховання тощо. Соціальна відповідальність – це комплексна категорія, що характеризує діяльність особи в інтересах суспільства та діяльність суспільства в інтересах особи (створюючи умови для реалізації суб'єктом своїх прав і обов'язків), а також зовнішню реакцію суспільства на негативні дії (неприпустиму поведінку) суб'єкта.

Соціальна відповідальність пов'язана з концепцією піклування (все, чим ми володіємо, надано нам для використання з метою поліпшення стану інших), яка передбачає, що людина ділиться не лише своїм багатством, але й використовує свої таланти задля прогресу людства. Талант – це велика відповідальність, так само, як і влада.

Піклування здійснюється державою, церквою, суспільством (суспільне піклування), а також окремими особами (персональне піклування) і означає увагу, співчуття, милосердя, що знаходить вираз у наданні допомоги тим, хто її потребує. На Русі виникнення піклування як соціального інституту пов'язують з початком християнства і будівництвом церков та монастирів. Сьогодні в багатьох країнах світу піклування є функцією держави, її різних структурних підрозділів. Піклування має організований характер, оскільки його суб'єктами є держава й інші соціальні (політичні і неполітичні) інститути суспільства і поширюється, насамперед, на тих, хто дійсно цього потребує.

Наприкінці XIX – на початку XX століття в колишній Російській імперії не було, за свідченням сучасників, іншого міста, в якому громадська благодійність була так розвинена, як у Києві. Тут діяло близько ста різноманітних закладів піклування, комітетів і товариств милосердя, що допомагали малозабезпеченим верствам населення. Існували безкоштовні нічні притулки й притулки для старих людей, будинки працелюбності, їдальні дешевих обідів, будинки дешевих квартир тощо[2]. Заможні городяни, кияни-мільйонери засновували й утримували лікарні та амбулаторні лікарняні пункти, дитячі садки, ясла і денні притулки для дітей, школи та училища. Відомі кияни – брати Терещенки, Григорій Галаган, Михайло Дегтярьов, подружжя Попових, Богдан і Варвара Ханенки – віддавали суспільству свої гроші, будинки, садиби, діачі.

Наприклад, Політехнічний інститут з'явився в Києві завдяки приватній ініціативі київських підприємців і майже наполовину – на їхні гроші. Цукрозаводчики (родина Терещенків, брати Бродські, Богдан Ханенко та інші) звернулися до уряду з проханням встановити тверду норму виробництва цукру, що відвернуло загрозу кризи та банкрутства, які насувалися. Уряд прислухався. У відповідь підприємці зробили вдячний жест – особисто зібрали на будівництво цього навчального закладу понад мільйон карбованців.

У кожній країні, місті, селі завжди можна знайти людей, котрі відчувають, що багатство і можливості – це теж відповідальність. І якщо раптом держава закриє всі балетні або україномовні школи й кине гроші на озброєння або вибори – потрібно не біdkатися чи відвертатись, а діяти на своєму, локальному рівні. Особливо злободенними сьогодні видаються слова Роберта Еберхардта, який є персонажем незакінченого роману

«Змова байдужих» (або «Головний винуватець», польською – «Główny winowajca») польського письменника Бруно Ясенського: «Не бійся ворогів, у найгіршому разі вони можуть тебе вбити, не бійся друзів – у найгіршому разі вони можуть тебе зрадити. Бійся байдужих – вони не вбивають і не зраджують, але з їхньої мовчазної згоди існують на землі зрадництво та вбивство» [10].

Звідки з'являються байдужість і безвідповідальність? Видається, починається все з нашого дитинства через брак виховання й освіти, – отже, відповідальність за виховання дитини. Як зауважив Маленький принц, дорослі займаються усілякими непотрібними справами, вони не мають часу на пізнання (і пізнання дитини також!). Дитя цілий день виховують у садку чи школі загалом випадкові люди (які мають мізерну зарплату, не люблять дітей, мають купу власних проблем тощо). Якщо вони не б'ють дитину, не знущайуться над нею, ніхто не цікавиться їхніми методами виховання. Дитина вертається додому, де теж нікому не потрібна. Дитина безправна, її піддають насильству, від неї вимагають стати якнайшвидше дорослою. Послух і любов купують дарунками. Усі, крім батьків, ставляться до дитини байдуже. Вона покинута напризволяще суспільством: дітей гвалтують, викрадають, калічать, сама дитина нічого не вирішує. І тут треба говорити про відповідальність матері, яка має бути «сонцем» для своєї дитини, що не потребує відплати ні тепер, ані в майбутньому. Дитина згодом стане таким самим сонцем для власних дітей. Якщо у неї не буде тепла, вона не грітиме. Дитина як гість в нашому домі – маємо ставитися до неї відповідно, даруючи усе найкраще, а найбільше – повагу, – і тоді, у своєму дорослому житті, дитина наврядчи буде байдужою й безвідповідальною щодо світу (і до себе в цьому світі). Адже з любові й розуміння виникають обов'язок, відповідальність, великодушність, благородство.

Загалом соціальну відповідальність можна розглядати й як один із чинників, нарівні з глобальною солідарністю, свободою, рівністю та недискримінацією, справедливості, еволюцією, відмовою від насилля, відносинами між людиною та природою, що визначають якість відносин між людьми в соціальній сфері і є основою концепції прав людини.

Усі сфери та види відповідальності тісно взаємопов'язані, тому їх потрібно розглядати лише у єдності. Абсолютизація якоїсь однієї зі сфер призведе до створення деформованої моделі суспільства. В центрі кожної сфери, як і суспільства в цілому, перебуває людина, об'єднуючи їх у собі, оскільки вони є її реальним життям, яке зветься суспільним. «Життя – це передусім те, чим ми можемо бути, можливе життя; тим самим – це вибір між можливостями, рішення, чим ми будемо в дійсності. <...> Жити – це відчувати фатальний примус користуватися свободою, вирішувати, чим ми будемо в цьому світі. Ні на одну мить не дозволено відпочити нашому рішенням»[5, с.39–40]. Історія людської життєдіяльності є історією пошуку гармонії, органічної єдності людини й природи, людини й суспільства, людини і людини.

Враховуючи сказане вище, доходимо висновків.

Перше. Сьогодні виникає потреба збудити надчутливість відповідальності у тих, хто спроможні її відчувати. За сучасних історичних умов у розвинутих країнах однією з основних проблем соціалізації молоді є питання формування у неї відповідальності. За себе, суспільство, країну, людство. Ця проблема має безліч аспектів і рівнів, різних за масштабами наслідків і значень. Пам'ятаємо слова Жана Батиста Мольєра про нашу відповідальність не тільки за те, що робимо, а й за те, чого не робимо.

Друге. Однією з причин нашої знемоленості видається те, що ми обираємо для свого життя чужі зразки, не розум тримає нас у порядку, а звичка збиває зі шляху. Необхідно вчитися самим і навчати молодь аналізувати свої дії, вчинки, вибір. Людина здатна досягти чогось лише тоді, коли має мужність бути собою, слідувати своєму покликанню, брати на себе як особисту, так і історичну відповідальність. Щоденно перед кожним із нас має поставати питання: Чи дійсно я маю право діяти так, щоби людство обирало мої вчинки за зразок? Для цього нам необхідно вчитися спостерігати за собою і аналізувати кожний свій день. Ще Сенека застерігав, що ми стаємо капосними, оскільки не озираємося на своє життя. Про те, що доведеться робити, ми думаємо, хоча й рідко, а про те, що вже зроблено нами, і не думаємо, хоча минуле подає нам поради на майбутнє [8, с.83].

Третє. Є часи руйнування і часи будівництва, часи боротьби і часи миру, часи скрути і часи багатства... Однак ніколи не буває часу для лицемірства і фальші, несправдливості.

вості й безвідповідальності. Тому завжди пам'ятаймо про особисту відповідальність за свої дії, думки та бажання кожного з нас перед собою, іншими та майбутніми поколіннями. Сьогодні відповідальність є не лише покликанням, а й необхідністю задля збереження життя на планеті Земля. Поліпшити людське життя можна через моральне оновлення людини, її моральне виховання. Дієздатність філософії виявляється в її безпосередньому впливі на процес освіти і виховання молодого покоління, у формуванні ціннісного відношення людини до світу, в сприятний змінам духовних і моральних зв'язків у суспільстві. Проекти морального оздоровлення суспільства шляхом виховання й освіти є шансом для людства, якщо будуть відкриті можливості для запуску в дію механізмів самовиховання людини.

Список використаних джерел

1. Бенда Жюльєн. Предательство інтелектуалів. – Издательство: Социум; ИРИСЭН, 2009. – 310 с.
2. Іваненко Г. Меценатство. Від спільного – до особистого // Дзеркало тижня. – 2006. – №25. – С. 14.
3. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала: Лекція, прочит. в Нац. ун-ті «Києво-Могилянська акад.», 1 верес. 1999р. / Ліна Василівна Костенко. – [2-е вид.] – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. – 31 с.
4. Кримський С. Ранкові роздуми [Зб. ст.] / Худож. оформ. О.Білецького / Сергій Борисович Кримський. – К.: Майстерня Білецьких, 2009. – 120 с.
5. Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори / Хосе Ортега-і-Гасет; [пер. з іспан. В.Бурггарда, В.Сахна, О.Товстенко]. – К.: Основи, 1994. – 420 с.
6. Пагутяк Галина. Потонулі в снігах: Новели, оповідання та есеї. – Львів: ЛА «Піраміда», 2010. – 184 с.
7. Сартр Ж.П. Екзистенціалізм – это гуманізм / Сумерки богів / Сост. и общ. ред. А.А. Яковлева: Перевод. – М.: Политиздат, 1989. – С. 319–344.
8. Сенека Луцій Анней. Моральні листи до Луцілія / Луцій Анней Сенека; [Андрій Содомора (пер.)]. – [3 вид.] – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2005. – 604 с.
9. Сціборський М. Націократія. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – 112 с.
10. Ясенский Б.Я. Заговор равнодушных [Электронный ресурс] / Бруно Яковлевич Ясенский. Название с экрана: <http://readr.ru/bruno-yasenskiy-zagovor-ravnodushnih.html>

Халамендык В.Б. Социальная ответственность в современном мире: призвание или потребность?

Рассмотрено понятие и феномен ответственности в контексте современности, предложена классификация видов ответственности, обоснована актуальность ее существования в сферах жизнедеятельности общества, отмечена потребность в социальной ответственности для современного общества.

Ключевые слова: свобода, выбор, ответственность, духовность.

Khalamendyk, V.B. The social responsibility in the modern world: avocation or necessity?

In the article the concept and phenomenon of responsibility in the context of the contemporaneity is analyzed as well as the classification of types of liability. It is justified the relevance of its existence in the spheres of society, the necessity for social responsibility for a modern society is underlined.

Key words: freedom, choice, responsibility, spirituality.